

Hamza Gábor

Szent István törvényei európai összefüggésben

Laws of King Stephen I (St. Stephen) in a European Context

Összefoglalás

Magyarország az államalapítást követően kapcsolatban állt a Bizánci Birodalommal. Abból következően azonban, hogy I. (Szent) István király és az ország a nyugati (latin) kereszténységet követte, a bizánci jog (ius Byzantinum, illetve ius Graeco-Romanum) recepciójára nem kerülhetett sor. Justinianus császár kodifikációja, különösen a Codex Iustinianus és néhány Novella közvetett hatása mutatható ki Szent István törvényeiben (decrétumaiban). Az első magyar király törvényei komoly szerepet játszottak a Magyar Királyság Európához való kapcsolódásában.

Kulcsszavak: Basilika, civitas, Codex Iustinianus, chrysobulla, defensor fidei, imperium, ius Byzantinum (Ius Graeco-Romanum), Novellák

Summary

Although Hungary stood in connection with the Byzantine Empire, the fact that King Stephen I [St. Stephen] and his country assumed western (Latin) Christianity made the penetration of Byzantine law (ius Byzantinum or ius Graeco-Romanum) into Hungary impossible. It was only emperor Justinian's codification, especially the Codex

DR. HAMZA GÁBOR a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, egyetemi tanár, Állam- és Jogtudományi Kar Eötvös Loránd Tudományegyetem (gabor.hamza@ajk.elte.hu).

Iustinianus and some novels (Novellae), that made its impact felt in the laws (decreta) of St. Stephen, even if indirectly. The laws of the first Hungarian king provided a substantial contribution to the integration of the Kingdom of Hungary into Europe.

Keywords: Basilika, civitas, Codex Iustinianus, chrysobulla, defensor fidei, imperium, ius Byzantinum (Ius Graeco-Romanum), Novellae

A magyar állam, a magyar királyság (*regnum Hungariae*) alapítása és jogi alapjainak lerakása igen szoros kapcsolatban áll a kor Európájának politikai és ideológiai uralkodó áramlataival. A 910-ben alapított Cluny-apátságban kibontakozó, Odilo apát (996–1049) – aki a *Constitutio cluniacensis* megfogalmazója – nevével fémjelzett mozgalom a szuverén legfőbb kötelmének a hit terjesztését, propagálását tekinti. III. Ottó német-római császár (983–1002) – aki magát *defensor fidei*nek tekinti – az egyházi ügyekben a császári hatalmat az egyházi hatalom alá rendeli. Mint erre a német történeti irodalomban Albert Brackmann utal, a Szent Római Birodalom (*Sacrum Romanum Imperium*) politikája a *laikus apostolság* ideájának megvalósítására irányul. Szent Ágoston (Augustinus) *De Civitate Dei* című művében megfogalmazott idea szerint, az uralkodó feladata és kötelessége már a földön a *regnum Dei* megvalósítása. Az augusztinuszi felfogás értelmében az *imperator servus Jesu Christi, servus Apostolorum*. Ezt a méltóságot Isten akaratóból, *secundum voluntatem Dei* nyeri el. Az uralkodónak, legyen akár *rex*, akár *imperator*, *pius*nak, *iustus*nak és *pacificus*nak kell lennie. Utalnunk kell ugyanakkor arra, hogy Szent Ágoston *De Civitate Dei*je az ezredfordulón nem volt ugyan közkeletű olvasmány, azonban Sevillai (Szent) Izidor (556–636) kivonatában alapját képezte az uralkodásra előkészítő frank királytűkrök és koronázási eskük szövegének.

Az augusztinuszi felfogásnak szolgál mintegy jogi alapjául a *sacerdotium* (*hierosyne*) és az *imperium* (*basileia*) egységének, összhangjának (*sympsonia*) hangsúlyozása, amely a leghatározottabb módon I. Justinianus császár (527–565) VI. novellájában („*Quomodo oporteat episcopos et reliquos clericos ad ordinationem deduci, et de expensis ecclesiarum*”) jut kifejezésre. A konstantinápolyi érsek-pátriárkának, Epiphániosnak (520–535) címzett novella bevezető részében I. Justinianus császár a *sacerdotium*ot és az *imperium*ot (*regnum*ot) az emberek számára isteni kegyelemből származónak tekinti, melyeknek forrása ebből adódóan azonos.

Az *imperator* számára semmi nem kívánatosabb a *sacerdosi* méltóság elnyerésénél („*Maxima quidem in hominibus sunt dona dei a superna collata clementia sacerdotium et imperium, illud quidem divinis ministrans, hoc autem humanis praesidens ac diligentiam exhibens; ex uno eodemque principio utraque procedentia humanam exornant vitam. Ideoque nihil sic erit studiosum imperatoribus, sicut sacerdotum honestas, cum utique et pro illis ipsis semper deo supplicent...*”). Az 535-ből származó novella bevezetése utolsó részében I. Justinianus *imperator* az Egyház (*Ecclesia*) rendelkezéseinek, előírásainak betartását és betartatását írja elő, rendeli. („*Hoc autem futurum esse credimus, si sacrarum regularum observatio custodiatur, quam iuste laudati*

et adorandi inspectores et ministri dei verbi tradiderunt apostoli, et sancti patres et custodierunt et explanaverunt.”)

Utalni kívánunk arra, hogy a „két hatalom” teóriájának koncipiálása I. (Szent) Gelasius pápához (492–496) fűződik. 494-ből származó, Anastasius (491–518) kelet-római császárhoz írt híres levelében (*Duo sunt...*) különbséget tesz az *auctoritas*, mely a legfőbb egyházi méltóságok megszentelt tekintélye és a *potestas* között, mely az uralkodói, királyi hatalmat jelenti. A hatalmi dualizmust jelentő két intézmény egymástól való elválasztása a keresztény társadalom politikai berendezkedésének lényegi eleme, mely a teokratikus királyság meghatározó pillére. Ennek a rendszernek vet véget VII. Gergely pápa (1073–1085) 1075-ben fogalmazott, 27 pontban összegzett programja, a *Dictatus papae*.

Első királyunk a VI. novella – ha államalapításának jogi alapját nézzük – szellemében eljárva tekinti feladatának az egyházi szervezet, hierarchia kiépítését. Ebben az összefüggésben Thietmar (975–1018), merseburgi püspök jól ismert szavai, miszerint István király „imperatoris gratia et hortatu... hoc in Regno suimet episcopales cathedras faciens coronam et benedictionem accepit” (kb. 1012–1018) úgy értelmezhetőek, hogy az uralkodó valójában *in abstracto* az I. Justinianus császár által megfogalmazott *praeceptumot* váltja valóra püspökségek, egyházmegyék alapításával, és ugyanez vonatkozik a *corona* és a *benedictio* elfogadására is. Említhetjük még I. Justinianus császár egy másik, ugyanabból az évből – tehát 535-ből – származó VIII. novelláját is, amelynek címetzte Johannes, aki *praefectus praetorio*, *exconsul* és *patricius*. A közigazgatás és bírászkodás „tisztaságát” jogi eszközökkel valóra váltani törekvő *imperator* ebben a novellában („Ut magistratus sine ulla donatione fiant” vagy „Ut iudices sine quoquo suffragio fiant”), vagy pontosabban az ahhoz kapcsolódó edictumban – melynek címetzetei az érsekek és a pátriárkák – az egyházi személyek ellenőrzési jogát mondja ki a közigazgatás és a jogszolgáltatás területén. („Eritis autem et in hoc custodes vos, et inhibentes quae praetor haec aguntur, et insinuantes, ut neque lateat aliquid horum quae delinquuntur neque latendo sit inpunitum, sed omnis aequitas atque iustitia nostris subiectis floreat.”)

A VIII. novellához kapcsolódó edictum ugyanúgy a világi és az egyházi hatalom szimfóniáját, összhangját hivatott megvalósítani, mint az előbb idézett VI. novella. Más kérdés természetesen az, hogy Oroszországban – igaz, több mint 1100 évvel később, a 17. század derekán – Nyikón pátriárka számára (már érsek korában is) éppen a VIII. számú novella – pontosabban az ahhoz kapcsolódó *edictum* – adja a jogi alapot a patriarkátus világi hatalomtól való elkülönüléséhez. Szent István korában azonban hazánkban még a legcsekélyebb nyoma sincs annak, hogy a végső soron a justinianusi törvénytörvényben, kodifikációban (kompilációban) kifejezett formában megfogalmazott, az uralkodásra vonatkozó jogi alap valamiféle *interpretatio multiplex* tárgyául szolgálna.

Az egyházi és a világi hatalom egybefonódása, Szent István uralkodásának idején Magyarországon ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a bizánci államegyházi struktúrát (caesaropapizmus) fogadta volna el. Ennek nem mond ellent az, hogy Szent István az egyház szerzetességét nem veti alá Cluny újító „gyámkodásának”. Az első magyar király formailag kétségtelenül egyfajta bizánci mintát követ. Erre mutat az, hogy eltérően

például a kortárs navarrai Nagy Sanchótól – Sancho el Mayor, 1005–1035, aki három évvel halála előtt, 1032-ben felveszi az *Imperator Yspaniae* címet – a saját eszméit megvalósítani törekvő államszervező.

Szent István abszolút uralkodó olyan értelemben, hogy mint *quasi sacerdos* és *vicarius Dei*, döntő súllyal rendelkezik az egyházi és a világi szférában egyaránt. Jól ismert tény, hogy a középkor korai szakaszában a világi uralkodókat, az *imperator*t és a *rex*-et, nem pedig a pápát nevezték Isten földi helytartójának. Magyarország első királya ugyanakkor nem tekinthető *basileus autokratomak*, legalábbis ennek a kifejezésnek *bizánci*, vagy pontosabban Bizáncban, a Keletrómai Birodalomban (*Pars Orientis Imperii Romani*) használatos és elfogadott értelmében. Ha tudatosan talán nem is, ténylegesen azonban az egyébként csak a halálát követően ideológiai és jogi tartalmat nyert „*rex imperator in regno suo*” ideáját követi. Ennek külső jele a „*diadema regalis dignitatis*” értelmet nyerő korona, amely a központi hatalmat jelképezi.

Szent István egyfajta „*consensus omnium*” megvalósítására törekszik, amit bizonyít a *consilium regis* (*regalis senatus, regale concilium, commune concilium, nostrorum primatum conventus*) felállítása, melyet természetesen téves volna – azon az alapon, hogy abban a *praelati*, a *magnates* (*seniores domini*) és a *nobiles* (*servientes regales*) egyaránt képviselve vannak – rendi gyűlésnek, *diaetának* tekinteni. Az inkább konzultatív szerepet betöltő *consilium regis* bizonyos tekintetben hasonló a Nagy Károly (Carolus Magnus, Charlemagne) idején (800–814) vagy Hitvalló Edvárd (Edward the Confessor) uralkodása idején (1042–1066) kialakult, hasonló funkciót betöltő testülethez. Eltérést jelent viszont a nyugat-európai paradigmától az, hogy ellentétben Angliával – gondolunk az *earl*ökre – vagy Franciaországgal – itt a *comes*ek jönnek figyelembe –, az állami hierarchia legfontosabb képviselői kinevezésének jogát a magyar király magának tartja fenn.

Szent István – görög terminológiával élve – nem *basileus autokrator*, s talán ezzel is magyarázható az, hogy még formailag sem tart igényt a *basileus ton Rhomaion* címre, ellentétben például a bolgárok (Első Bolgár Birodalom) jó évszázaddal korábban élt Simeon kánjával, majd később (913-tól) cárjával (893–927). Nem lehet találkozni továbbá a *ho ek theou arkhon* titulussal sem, ami szintén a bizánci (keletrómai) paradigma követésének jele volna, vagy legalábbis akként lenne értelmezhető.

Ebben természetesen közrejátszik az is, hogy – ellentétben bolgár elődjével – nem szerepel céljai között az *adquisitio totius imperii Constantinopolitani*. Nem célja ebből is adódóan az sem, hogy országában a „római szokások”, törvények szerint kormányozzon (*kata ten diaitian ton Rhomaion*), mint ezt például a 14. század derekán Szerbia uralkodója, Dusan István teszi (*Nikephoros Gregoras* krónikás tanúsága szerint).

Szent István törvényeiben – legalábbis azokban, amelyek dokumentálhatóan reánk maradtak – nem követi szervilis módon Nagy Károly impériumának hagyományait, bár azokkal kétségtelen módon számot vet. Sokkal inkább arra törekszik, hogy jogi vonatkozásban is valóra váltsa az *Intelmekben* oly világosan megfogalmazott praeceptumot: „*Quis Grecus regeret Latinos Grecis moribus, aut quis Latinus regeret Grecos Latinis moribus? Nullus*” (cap. 8.).

Szent István két ránk maradt decretuma alapján is megállapítható az, hogy az uralkodó egy egységes jogrendszer megteremtését tekintette feladatául. Az első decretum

praefatiójában (előszavában) lehet találkozni Justinianusra és a *lex Baiuvariorum*ra való utalással. A decretum európaiságának alapját döntően az képezi, hogy annak forrásai alapvetően a frank zsinati határozatok és a Karoling-kor gyakran hamisított dekretálisai. Kétségtelenül világos volt számára az, hogy a Kárpát-medence jogi vonatkozásban – gondoljunk itt a Dunántúl és a délvidék több területén jelentkező bizánci hagyományokra, melyeknek kétségtelenül a jog terrénján is voltak következményei – sem mutat uralkodásának idején egységes képet. Ennek ellenére, ha talán tudatosan ez nem is fogalmazódik meg számára, az egységes állam szétforgácsolódásához gyakran nem kis mértékben hozzájáruló, a jogi partikularizmus, széttagoltság veszélyeit elkerülendő, egy egységes jogrendszer létrehozását szorgalmazza. Így nem következik be Magyarországon az, ami például Franciaországban, hogy az ország egyik részében a szokásjog (*pays de droit coutumier*), a másik részében pedig a római jog (*pays de droit écrit*) hatályosul, ami kétségtelenül a feudális széttagoltság egyik alapja.

Szent István törvényei lényegében az egyházi és a világi jog területeit egyaránt átfogják, ami természetesen nem valamiféle magyar különlegesség, hanem a kor Európájában általános jelenség. Kérdés az, hogy milyen forrásokból is merített a törvényalkotó – ami egyébként érinti az első *Decretum* bevezetésének tekinthető *Intelmek*et is, melynek szerzője – a Géza fejedelem kérésére 996-ban Magyarországon letelepedett, az első magyarországi bencés kolostort alapító, Sebestyén esztergomi érseket akadályoztatása idején helyettesítő Anasztáz-Asztrik (?–1028 és 1030 között) kalocsai érsek.

Mindenekelőtt meg kell említenünk ebben a vonatkozásban a különböző zsinati határozatokat, melyek közül kiemelkednek a 813-ban Arles-ban és a 847-ben Mainzban tartott szinódus decretumai. Csak a példa kedvéért szeretnénk utalni arra, hogy az *Intelmek De fide observanda catholica* című első része szinte szó szerinti egyezést mutat az arles-i zsinaton elfogadott, *De fide catholica* decretummal. Hasonló a helyzet az első Decretum I. részével, a *De statu rerum ecclesiasticarum*mal, amely a 847-ben megtartott mainzi zsinat *De statu rerum ecclesiasticarum* decretumával egyezik. Ugyanakkor eltérés mutatható ki a tized (*decima*) rendjét illetően. De említhetnénk az I. decretum *De potestate episcoporum super res ecclesiasticas et eorumque convenientia cum laicis* címet viselő részét, amely címében és tartalmában egyaránt egyezik a mainzi zsinat első decretumával.

Forrásai a törvényeknek továbbá a frank állam *capitulare*i, amely döntő többségükben az ún. *concilium mixtum*ok, tehát egyházi és világi személyek részvételével megtartott zsinatok.

S végül a decretumok nem utolsósorban támaszkodnak a *lex Baiuvariorum*ra – itt szeretnénk megjegyezni, hogy ez a törvény valószínűleg a 11. századból származó, a kijevi Rusz jogrendszerének legalábbis részbeni inkorporációját jelentő *Russzkaja Pravdán*ak is forrása –, a *lex Salicára*, továbbá a *leges Romanae Barbarorum* közül a *lex Romana Visigothorum*ra és a *lex Romana Burgundionum*ra, s ezeken felül még a *lex Ribuariára*. Az itt említett törvények jelentik döntően a Szent István-törvények laikus, tehát világiakra vonatkozó elemeinek alapját. Konkrét módon is kimutatható ez a hatás az alábbi esetekben.

Az I. decretum 16. fejezete (*De evagatione gladii* – A kardrántásról) szinte szó szerinti átvétele a *lex Romana Burgundionum* és az *Edictum Rothari* hasonló tárgyú fejezeteinek. A leányrablásról szóló (*de raptu puellarum*) rész – az I. decretum 27. fejezete a *lex Baiuvariorum* hasonló tárgyú részének átvétele. Az I. decretum 20. fejezete (*De non recepiendis servis vel ancillis in accusationem vel testimonium super dominos vel dominas*) (Szolgákat és szolgálólányokat nem szabad vádlók- és tanúkként elfogadni uruk vagy úrnőjük ellen) pedig nyilvánvalóan a *lex Romana Visigothorum* és a justinianusi *Codex* (4.20.7.) hatása alatt keletkezett, ami stílári és tartalmi vonatkozásban egyaránt érvényes.

Sajátossága a Szent István-i törvényeknek az, hogy bennük nem mutatható ki – legalábbis közvetlen formában – a Római (Keletrómai, Bizánci) Birodalom (*Pars Orientis Imperii Romani*) különböző jogforrásainak (*fontes iuris*) hatása. Ez annál is inkább említésre méltó körülmény, mert a Szent István-i állam területén kétségtelenül vannak nyomai a bizánci kultúrának és civilizációnak.

Magyarország és a Keletrómai (Bizánci) Birodalom (*Pars Orientis Imperii Romani*) közötti határ végleges kialakulása az 1018-as évekre tehető a Száva és a Dél-Duna vonalán. Talán elegendő ebben a vonatkozásban arra utalni, hogy a szlávok apostolai, a Thesszalinikében (Constantinus et Methodius Thessalonicenses) született Szent Cirill (Konstantin) és Szent Metód (a keresztségben valószínűleg a Mihály nevet kapta), a Kárpát-medence területén is folytatnak minden valószínűség szerint olyan civilizációs tevékenységet, amely jogi relevanciával is rendelkezik. Fontos utalnunk arra, hogy Szent Metód Pannónia komoly történelmi múlttal rendelkező *diocesis*ének, egyházmegyéjének érseke lesz, és a „gentes”, azaz „a szláv nemzetek” apostoli legátusa címét nyeri el.

Szent Metód elfoglalja a szerémségi, sirmiumi püspöki széket, és – ami szintén lényeges – felveszi annak címét is. 880-ban Szent Metódnak, római „ad limina” látogatása során, módja van arra, hogy beszámoljon a Bizánccal jó kapcsolatot ápoló VIII. János pápának (872–882) egy évtizeden át tartó hittérítői tevékenységéről. Szent Metód látogatását követően VIII. János pápa kiadja az „Industriae tuae” kezdetű apostoli bullát. Ez a bulla megújítja a szláv nyelv használatát a liturgiában. Említést érdemel, hogy ez a kiváltság még az előd, II. Hadrianus (Adorján) pápa (867–872) engedélyén alapul. Metód ülteti át a szláv nyelvre Johannes Scholasticos 50 címet tartalmazó *Synagoge*-ját. De emléketjünk az ún. Nagy-Morávia területén keletkezett *Zakon sudnyij ljugyemet* is, amely nagy valószínűséggel Cirill és Metód közös munkája. Ennek összeállításánál a szerzők igen nagy mértékben támaszkodtak a III. Leó bizánci, keletrómai császártól (717–741) származó *Ekloge ton nomonra*.

Hazánkban – Szent István törvényei alapján – nincsenek konkrét nyomai, dokumentumai a bizánci jog (*ius Graeco-Romanum*, illetve *ius Byzantinum*) hatásának. Eltérően a Balkán-félsziget államaitól és sok vonatkozásban az első orosz államtól, a 8. századi *Ekloge ton nomon*, a 8. és a 9. századi ún. Szláv Nomos Georgikos, amely nagy valószínűséggel a 8. és a 9. század fordulóján keletkezett, a 9. század utolsó évtizedeiből származó *Procheiron*, vagy az ennek átdolgozását jelentő *Epanagoge*, vagy éppen a 10. század első évtizedeiből származó *Basilika* és az ezeket követően kibocsátott novel-

lák hatása Szent István törvényeiben nem mutathatók ki. Ugyanez vonatkozik a Második Róma (Bizánc, Konstantinápoly) területén tartott nagyszámú zsinat, szinódus határozataira is.

A bizánci jog igen széles skáláján mozgó, rendkívül változatos jogforrásainak ignorálása Szent István részéről azonban nem valamiféle „aktuálpolitikai” megfontolás következménye. Ezt bizonyítja az is, 1018-at követően – amikor is Bizánc és hazánk kapcsolatai katonai és politikai téren egyaránt igen szorosak – sem kerül sor a bizánci jog valamiféle recepciójára. Gondolunk itt a minden valószínűség szerint az ezt követően keletkezett II. decretumra.

Jogi vonatkozásban a legcsekélyebb jele sem mutatkozik annak, hogy Szent István ingadozna Róma és Bizánc között. Ebben az összefüggésben talán nem érdektelen I. Borisz bolgár uralkodó (bolgár kán 852 és 889 között) igen sajátos, egyébként nyilvánvalóan külpolitikai érdekek, megfontolások motiválta magatartására utalnunk. Borisz (bolgár nevén I. Szent Mihály, Mihail) Zagorében vette fel 864-ben (vagy 865-ben) a bizánci rítusú kereszténységet. Bulgária első érseke Phótiosz bizánci pátriárka híve, József lett. Még I. Borisz uralkodásának idején sor került a szláv nyelvű liturgia meghonosítására a bolgár egyházmegyéekben (tíz püspökség). Szent István uralkodását mintegy másfél évszázaddal megelőzően, I. (Szent) Miklós (Nicolaus) pápához (858–867) fordult azzal a kéréssel (csak a pápa válaszát ismerjük a „*Responsa papae Nicolai I ad consulta Bulgarorum*” formájában), hogy számára – országa számára – „római törvényeket” küldjön (a pápa legátusa által a „*venerandae leges Romanorum*”-ot küldi), melyek alapján az új keresztény uralkodó a jövőben kormányozni szándékozik. Négy évvel később azonban a bolgár uralkodó szakít Rómával, és országát egyházi vonatkozásban a bizánci pátriárkának rendeli alá, az egyházi alárendelésből szükségképpen származó valamennyi konzekvenciával együtt. Az egyház és az állam egyébként dokumentálhatóan igen szoros összefonódása Szent István államában más jogi formát ölt – gondoljunk például a *chrysobulla* mint jogforrás ismeretlenségére –, mint Bizáncban vagy a Bizánci Birodalom hatása alatt álló balkáni és kelet-európai államokban.

Szent István decretumai természetesen nem fogják át, nem foghatják át a jogilag szabályozandó életviszonyok teljességét. Ilyen értelemben nincs szó kodifikációról, de még kompilációról sem. Első királyunknak nem célja a szokások teljességének jogi szférába történő emelése. Még kevésbé tekinti feladatának Szent István az új típusú, nyugati, nyugat-európai jog hazai, törvényhozási úton, törvények útján való befogadását, „recipálását”. Decretumaiban döntően az egyházi és a laikus szféra általa legfontosabbnak tartott területeit szabályozza.

Kiemelkedő szerephez jutnak törvényeiben a büntetőszabályok, ami azonban az adott korban Európa keleti és nyugati felében egyaránt mutatkozó jelenség. Ebben a tanulmányban éppen csak utalni kívánunk arra, hogy a büntetőrendelkezések dominanciája jellemzi a Szent Cirill és Szent Metód által összeállított, a 9. század végéről – a 880-as évekből – származó *Zakon szudnyij ljugyemet* (Törvénykönyv a nép számára) is, nem is szólva a bizánci jog legjelentősebb forrásainak döntő többségéről. Sajátossága viszont a Szent István-i törvényeknek az, hogy szankciórendszere – a kor mércéjével mérve – általában enyhe és ilyen módon a jog területén híven tükrözi a *pius, iustus* és

pacificus rex követelményét. Gondolunk például arra, hogy a II. decretum 6. fejezete csupán a harmadszori visszaeső tolvaj *servust* sújtja halálbüntetéssel, míg a *lex Romana Burgundionum* szerint a tolvaj rabszolga büntetése már az első elkövetés során is halál. A korábban már említett Thietmar merseburgi püspök utal arra, hogy Bátor Boleszlav (992–1025) lengyel fejedelem – aki Szent István kortársa – korában a bűjt megszegőit fogai kitörésével büntetik. Az I. decretum értelmében azonban a büntetés ebben az esetben csupán egyheti elzárás és koplalás (I.10.11.).

Igen tanulságos a Szent István-i decretumok összevetése az 1030-as évekből származó *Russzkaja Pravda* rövid változatával. Az I. (Bölcs) Jaroszláv (1019–1054) kijevi nagyfejedelem korából származó törvény a vagyon elleni deliktumok körében szigorúbb, a testi sértéssel kapcsolatos büntettek körében viszont – például a kardrántás esetében (*evaginatio gladii*) – enyhébb szankciót tartalmaz.

A Szent István-i törvények döntő jelentőségét abban foglalhatjuk össze, hogy az első magyar király következetesen eljárva – „*tam conditor quam interpres legum*” (követve ebben I. Justinianus császár több ízben is [CJ. 1.14.12.–529, CJ. 7.45.13.–529 és Nov. CXXV–543] megfogalmazott szándékát) – megteremti az egységes magyar jogrendszer alapjait. Ezzel – mérítve természetesen az adott korban legfejlettebb államok jogrendszereinek forrásaiból és a kor uralkodó eszmei áramlataiból – biztos jogi, mondhatni, alkotmányos alapokra helyezi a magyar államot.

Érvényesül ezáltal az *ubi civitas, ibi ius* elve, éspedig olyan módon, hogy Szent István, az európai látókörű és műveltségű uralkodó, a *civitas*ra épülő európai állam alapjainak lerakásánál, a jog univerzalizmusa követelményével úgy vet számot, hogy tekintettel van a nemzeti (hazai) hagyományok megőrzésének szükségességére. Szent István törvényeinek a római (keletrómai, bizánci) jog elemeit is magában foglaló *ius* egyetemességét a szokásjog, a *consuetudo* hagyományaival szervesen egyesíteni tudó európaisága döntő mértékben járult hozzá a magyar állam Európába való integrálódásához, és ezért jelentős érték korunk, a harmadik évezred második évtizedében is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balogh József (1927): „Nemzet” és „nemzetköziség” Szt. István Intelmeiben. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 37. évf., 1–2. sz., 1–10.
- Balogh József (1927): Szent István és a „Róma-eszme”. *Budapesti Szemle*, 55. évf., 207. köt., 599. sz., 89–95.
- Balogh József (1927): Szent István király, a „békefejedelem”. Adalék az „Intelmek” terminológiájához. *Magyar Nyelv*, 23. évf., 3–6. sz., 452–461.
- Balogh József (1927): Szent István politikai testamentuma. *Budapest Hírlap*, 47. évf., 188. sz., augusztus 20., 1.
- Balogh József (1930): *Szent István politikai testamentuma*. Minerva 9, Budapest, 129–164.
- Balogh József (1931): *Szent István politikai testamentuma*. Minerva 10, Budapest, 39–51, 106–114.
- Balogh József (1932): A magyar királyság megalapításának világpolitikai háttere. *Századok*, 66. évf., 4–6. sz., 152–168.
- Balogh József (1931): Mit tudunk a szentistváni Intelmek szerzőjéről? *Magyar Nyelv*, 27. évf., 5–6. sz., 158–165.
- Balogh József (1938): Szent István intelmeinek forrásai. In: *Emlékkönyv Szent István halálának kilencszázadik évfordulóján*. Szerk. Serédi Juszinián, MTA, Budapest, 235–265. [reprint: Budapest, 1988, 395–425.].

- Balogh József (1938): *Libellus de institutione morum*. In: *Scriptores rerum Hungaricarum II*. Szerk. Szentpétery Imre, Budapest [reprint: Nap Kiadó, 1999, 611–617.].
- Balogh József (1943): „Ratio” és „mos”. A római jog „megújulásának” nyomai a szentistváni Intelmekben. *Egyetemes Philológiai Közlöny*, 67. évf., 273–336.
- Bassanelli, Sommariva G. (1983): *L'imperatore unico creatore ed interprete delle leggi e l'autonomia del giudice nel diritto giustiniano*. Pubblicazioni del Seminario giuridico della Università di Bologna. XCVI. Milano.
- Bónis György (1938): Szent István törvényeinek önállósága. *Századok*, 72. évf., 9–10. sz., 433–487.
- Boulgakov, Serge (1980): *L'Orthodoxie*. L'Age d'Homme, Lausanne.
- Brackmann, Albert (1940): Zur Entstehung des ungarischen Staates. In: *Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften*. Jahrgang 1940. Philosophisch-historische Klasse, Nr. 8., Berlin, 1–23.
- Catalano, P. (1983): Fin de l'Empire romain. Un problème juridico-religieux. In: *Roma, Constantinopoli, Mosca*. Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 543–556.
- Ceccarelli, Morolli D. (2016): Il diritto dell'Impero Romano d'Oriente. Introduzione alle fonti e ai protagonisti. Pontificio Istituto Orientale. *Kanonika*, vol. 21.
- Csánk, Béla (1940): Sviluppo storico dell'ordinamento processuale ungherese. *Studi e documenti italo-ungheresi*, vol. 4, 1940–1941, 42–44.
- Csóka Lajos J. (1974): Az első magyar törvénykönyv keletkezéstörténete. In: *Jogtörténeti tanulmányok III*. 3. évf., Szerk. Csizmadia Andor, Pecze Ferenc, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 153–175.
- Dagron, Gilbert (1996): *Empereur et prêtre. Étude sur le césaropapisme „byzantin”*. Gallimard, Paris.
- Deér, József (1942): *Die Entstehung des ungarischen Königtums*. Sárkány Ny., Budapest.
- Demandt, Alexander (1989): *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diokletian bis Justinian 284-565 n. Chr.* C. H. Beck, München.
- Diehl, Charles (1901): *Justinien et la civilisation byzantine au VIe siècle*. E. Leroux, Paris.
- Doucelier, Alain (1986): *Byzance et le monde orthodoxe*. Armand Colin, Paris.
- Eichmann, E. (1941): Zur Symbolik der Herrscherkrone im Mittelalter. In: *Notter Antal Emlékkönyv*. Szerk. Angyal Pál, Baranyai Jusztin, Móra Mihály, Szent István Társulat, Budapest, 180–207.
- Evans, James A. (1996): *The Age of Justinian. The Circumstances of Imperial Power*. Routledge, London, <https://doi.org/10.4324/9780203133033>.
- Evdokimov, Paul (1979): *L'Orthodoxie*. Desclée de Brouwer, Paris.
- Fliche, Augustin (1924): *La réforme grégorienne*. Löwen I. 1924.; II. 1925.; III. 1937.
- Folz Robert (1957): La papauté médiévale vue par quelques-uns de ses historiens récents. *Revue Historique*, vol. 218, no. 81., 43 skk.
- Földi András – Hamza Gábor (2016): *A római jog és története és intézményei*²¹. Oktatókutatási és Fejlesztési Intézet, Budapest.
- Fuenteseca, Pablo (1981): La recepción de la idea imperial en la Edad Media Española y sus raíces romanas. *Studi Sassaresi*, vol. 8, no. 3., 1980–1981, 63–97.
- Goez, Werner (1958): *Translatio imperii. Ein Beitrag zur Geschichte des Geschichtsdenkens und der politischen Theorien im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*. J. C. B. Mohr, Tübingen.
- Györffy György (2000): *István király és műve*³. Balassi Kiadó, Budapest.
- Hamza Gábor (2002): *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 77–78.
- Hamza, Gábor (2005): *Le développement du droit privé romain. Le rôle de la tradition romaniste dans la formation du droit privé romain*. ELTE, Budapest, 54–62.
- Hamza, Gábor (2009): *Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 127–132.
- Hamza, Gábor (2013): *Origine e sviluppo degli ordinamenti giusprivatistici moderni in base alla tradizione del diritto romano*. Andavira Editora, Santiago de Compostela, 133–138.
- Hamza, Gábor (2016): *The Subsequent Fate and Continuity of Roman (Civil) Law from a Historical-Comparative Perspective*. Patrocinium Kft., Budapest, 99–100.
- Hellmann, Manfred (1956): Die Ostpolitik Kaiser Ottos II. In: *Syntagma Friburgense. Historische Studien*. H. Aubin dargebracht zum 70. Geburtstag. Lindau–Konstanz, 49–67.

- Horváth János (1954): *Árpádkori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Jánosi Mónika (1978): A Szent István törvényeit tartalmazó kódexek. *Magyar Könyvszemle*, 94. évf., 3–4. sz., 225–254.
- Jones, A. H. M. (1964): *The Later Roman Empire, 284-602: A Social, Economic and Administrative Survey I-IV*. Oxford.
- Király János (1928): *Fejezetek Szt. István törvényhozása köréből*. Grill, Budapest.
- Luttor, Ferenc (1937): Santo Stefano e Roma. In: *Studi e documenti italo-ungheresi*, 2, 22–41.
- Madzsar Imre (1921): Szent István törvényei és a Lex Baiuvariorum. *Történeti Szemle*, 10. évf., 48–75.
- Madzsar Imre (1938): Szent István törvényei és a Cod. Vindob. 751. *Századok*, 72. évf., 1–3. sz., 1–9.
- Moorhead, John (1994): *Justinian*. Longman, London, <https://doi.org/10.4324/9781315845746>.
- Mor, C. G. (1958): Dai „capitularia” alle „constitutiones” (Per la storia dell’idea imperiale nel secolo XI). In: *Studi storici in onore di G. Volpe*. Firenze, 647–664.
- Pacaut, Marcel (1986): *L’ordre de Cluny (909–1789)*. Fayard, Paris.
- Riche, Pierre (1987): *Gerbert D’Aurillac, Le Pape de l’an mil*. Fayard, Paris.
- Rode, B. (1987): Formen des Eigentums bei den Franken im 5.-6. Jahrhundert und der Übergang von gentilpolitischen Normen zu Rechtsnormen. Dargestellt anhand der Lex Salica. In: *Eigentum. Beiträge zu seiner Entwicklung in politischen Gesellschaften*. Hrsg. J. Köhn, B. Rode, Weimar, 199–212.
- Sawicki, J. v. (1929): Zur Textkritik und Entstehungsgeschichte der Gesetze König Stefans des Heiligen. *Ungarische Jahrbücher*, no. 9., 395–425.
- Schiller, F. (1910): Das erste ungarische Gesetzbuch und das deutsche Recht. In: *Festschrift H. Brunner zum siebzigsten Geburtstag dargebracht von Schülern und Verehrern*. Böhlau Nachfolger, Weimar, 379–404.
- Schramm, P. E. (1957): *Kaiser, Rom und renovatio. Studien zur Geschichte des römischen Erneuerungsdankens vom Ende des Karolingischen Reiches bis zum Investiturstreit*. Darmstadt, 87–187.
- Schreiner, Peter (1986): *Byzanz*. Oldenbourg Wissenschaftsverlag, München.
- Serédi Jusztinián (1988): Szent István törvényei a római joggal és az egykorú kánonjoggal összehasonlítva. *Vigilia*, 53. évf., 8. sz., 583–588.
- Smith, L. M. (1911): Cluny and Gregor VII. *English Historical Review*, vol. 26, no. 101., 20–33. (Originaltitel: Cluny and Gregory VII.) Reprint: In: Cluny. Beiträge zu Gestalt und Wirkung der cluniazensischen Reform. Hrsg. H. Richter, Darmstadt, 1975.
- Soloviev, A. V. (1959): Der Einfluß des Byzantinischen Rechts auf die Völker Osteuropas. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung, (Romanistische Abteilung)* Bd. 76, 432–479.
- Stein, E. (1960): *Histoire du Bas-Empire*. tom. II: De la disparition de l’empire d’Occident à la mort de Justinien. Paris.
- Szegfű, László (1973): La missione politica ed ideologica di San Gerardo in Ungheria. In: *Venezia e Ungheria nel rinascimento*. Ed. V. Branca, Firenze, 23–36.
- Székely, György (1960): Ungarns Stellung zwischen Kaiser, Papst und Byzanz zur Zeit der Kluniazenserreform. In: *Spiritualità Cluniacense. Convegni del Centro di Studi sulla spiritualità medievale II*. Presso l’Accademia Tudertina, Todi, 312–325.
- Tellenbach, Gerd (1959): Zur Erforschung Clunys und der Cluniazenser. In: *Neue Forschungen über Cluny und die Cluniazenser*. Hrs. G. Tellenbach, Herder, Freiburg im Breisgau, 3.
- Troianos, S. (1987): Imperium et sacerdotium: l’Empire d’Orient. In: *Da Roma alla Terza Roma*. Roma.
- Udalцова, Z. V. (1983): La Russie de Kiev entre Rome et Constantinople. Les échanges culturels avec Constantinople. In: *Roma, Costantinopoli, Mosca*. Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 435–446.
- Uruszack, W. (1988): L’Evolution de l’Etat et de la législation en Hongrie et en Pologne médiévale. In: *Renaissance du pouvoir législatif et genèse de l’État*. Publications de la Société d’Histoire du Droit et des Institutions des Anciens Pays de Droit Écrit. Ed. A. Gouron, A. Rigaudière, Montpellier, 247–259.
- Váczy Péter (1928): *A királyi serviensek és a patrimoniális királyság*. Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Váczy Péter (1932): *A szimbolikus államszemlélet kora Magyarországon*. Minerva, Budapest.
- Váczy, Péter (1935): *Die erste Epoche des ungarischen Königtums*. Danubia, Pécs.
- Váczy Péter (1938): Magyarország kereszténysége a honfoglalás korában. In: *Emlékkötet Szent István halálának kilencszázadik évfordulóján I*. Szerk. Serédi Jusztinián, MTA, Budapest.

- Vismara, G. 1967: Cristianesimo e legislazioni germaniche, leggi longobarde, alemanne, bavare. In: *La conversione al Cristianesimo nell'Europa dell'alto medioevo*. Presso la Sede del Centro, Spoleto, 395–467 [megjelent még: Scritti di storia giuridica di G. Vismara. I. vol. Milano, 1987, 451–511].
- Violante, Cinzio (1960): Il monachesimo cluniacense di fronte al mondo politico ed ecclesiastico (secoli X e XI). In: *Spiritualità Cluniacense. Convegni del Centro di Studi sulla spiritualità medievale II*. Presso l'Accademia Tudertina, Todi, 153–242.
- Vodoff, Vladimir (1988): *Naissance de la chrétienté russe*. Fayard, Paris.
- Waldapfel Eszter (1935): Szent István első törvénykönyve és a nyugati törvényhozás. In: *A gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve* 5, 84–102.
- Weber, S. (1987): Zur frühfeudalen Eigentumsentwicklung anhand der Leges Barbarorum. In: *Eigentum. Beiträge zu seiner Entwicklung in politischen Gesellschaften*. Hrsg. J. Köhn, B. Rode, Böhlau, Weimar, 213–225.
- Wojciechowski, Z. (1949): La „Renovatio Imperii” sous Otton III et la Pologne. *Revue Historique*, vol. 73, 30–44.
- Závodszy Levente (1904): *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai* (Függelék: A törvények szövege). Szent István Társulat, Budapest.